

**POZSEGA VÁRMEGYE ÉS A DÉLVIDÉK AZ ORSZÁGGYŰLÉSI
KÖNYVTÁR MUZEÁLIS GYŰJTEMÉNYÉBEN**

FORGÁCS HAJNALKA

ABSTRACT

*The Rare Books and Manuscripts Collection of the Library of the Hungarian Parliament consists of approximately 8000 volumes covering various subject areas ranging from law, politics, legislation, public administration and history to geography, economics, theology, military sciences and literature. An MP and established book collector, Ignác Ghyczy's (1799–1870) bequest donated by his heirs to the then Library of the House of Representatives in 1872 serves as a remarkable part of the collection. In the essay books and documents from the Rare Books and Manuscripts Collection of the Library of the Hungarian Parliament will be presented on Požega County and the Southern Region. The five publications are very variegated and of a colorful composition. János Érdy's numismatic volume from the Ghyczy Collection *A' szerb zsupánok, királyok, és czárok pénzei : XXIII. réznyomattal* (Budán [Buda] : A' Magy. Kir. Egyetem' betüivel, 1843) was the first to describe the coinage of the Serbian state, which was closely linked to Hungary in history, in the XII-XIV centuries. It contains references to Požega County. *Iter per Poseganam Sclavoniae provinciam mensibus junio, et julio anno MDCCLXXXII* (Budae [Buda] : Typis Regiae Universitatis [Egyetemi Nyomda], 1783) written by Jesuit monks and scientists Matthias Piller and Ludwig (Ljudevit) Mitterpacher describes physical geography, flora and fauna and ethnography of Požega County, illustrated by 16 copper engraving folios. *Inclyta universitas! Eo per supremam ... in Hungaria ... jurisdictiones cum statu militari ...**

Budae Die 20. Junii Anno 1786. celebrato : 25.225 : 25.231 ([s.l.] : [s.n.], [1780-1790]) contains orders of the Consilium Regium Locumtenentiale Hungaricum. 130 documents are placed in a box. Document No. 10 is a postal order sheet in German and it has the title Der von Sr. Majestät aus Kroatien nach Slavonien über Posega bis Essegg ... Postkourse ... Ofen den 26. Juny 1787. Demonstratio, quod Comitatus Syrmien-sis, Verőczensis et Poseganus partem integrantem Regni Hungariae constituent is a 17-page manuscript in Latin ([s.l.] : [s.n.], [s.a.]) on the public law of Požega, Syrmia and Virovitica County in the 18th and 19th century. The copy was made in the period between the end of the 18th century and the beginning of the 19th century. Urmánczy Nándor levelesládája : titkos jelentések : 1919-1920 ([s.l.] : [s.n.], [1925]) of politician and MP Nándor Urmánczy contains confidential reports from Serbian-occupied territory in the Southern Region.

BEVEZETÉS

A „Fejezetek a Délvidék múltjából 8. – Sajtó és nyilvánosság a Délvidéken” című konferencián tartott előadásomból készült tanulmányban az Országgyűlési Könyvtár muzeális gyűjteményében található, Pozsega vármegyével és a Délvidékkel kapcsolatos legfontosabb dokumentumokat kívánom bemutatni. A művek ismertetését megelőzően az Országgyűlési Könyvtár muzeális gyűjteményét mutatom be, majd ezen belül is a Ghyczy Ignác-hagyaték történetét fogom feleleveníteni, felidézve az alapító könyvgyűjtő alakját. Ezt követően kerül sor a vonatkozó kiadványok bővebb ismertetésére.

AZ ORSZÁGGYŰLÉSI KÖNYVTÁR MUZEÁLIS GYŰJTEMÉNYE

Az Országgyűlési Könyvtár muzeális gyűjteményében megközelítőleg 8000 mű található. Mind a muzeális állomány egészére, mind pedig az alapító hagyatékra, Ghyczy Ignác gyűjteményére igaz, hogy a benne található kötetek témájukat és nyelvüket tekintve egyaránt igen szerteágazóak és széles körűek. Témát tekintve a gyűjteményben megtalálható az egyetemes és a magyar történelem, az országgyűlés története, az államtudomány, a jogtudomány, a politika, a hadtudomány, a földrajz, a gazdaság, a teológia, az irodalomtudomány, számos szépirodalmi munka és a természettudományok széles tárháza. A dokumentumok nyelvét tekintve szintén színes a gyűjtemény: magyar, latin, német, francia, olasz, spanyol műveket ölel fel. A gyűjteményben 25 mű a 16. századból származik. A könyvtár nagy számban őriz jogi műveket a 17-18. századból, amelyek főként törvények és rendeletek eredeti kiadásai, egyházi jogi, magánjogi, alkotmányjogi publikációk, valamint állam- és

jogtudományi összefoglaló munkák. Az Országgyűlési Könyvtár állományában található legrégebbi kötet Werbőczy István *Tripartituma*,¹ amely Bécsben jelent meg 1517-ben, az idősebb Johannes Singriener nyomdájában. A könyvtárban őrzött legrégebbi magyar nyelvű folyóirat a pozsonyi *Magyar Hírmondó*² 1780-ból: az 1780. évből az 1–103. levél, az 1783. évből az 1–102. levél található meg a lapszámok. A könyvtár legrégebbi külföldi folyóirata a zürichi *Historischer Mercurius*³ 1722 márciusából, de 1723-ból is őrzi a könyvtár a január-februári és az április-május-júniusi számot egybekötve, pergamenkötésben. A muzeális dokumentumok jelentős része Ghyczy Ignác⁴ (1799–1870) alapító hagyatékából származik.⁵

GHYCZY IGNÁCZ PÁLYAKÉPE

Ghyczy Ignác híres komáromi könyvgyűjtő, két alkalommal megválasztott országgyűlési képviselő volt. Jogi tanulmányokat folytatott, majd 1822-ben ügyvédi vizsgát tett. Pályáját a bábolnai kincstári uradalom ügyészeként kezdte. 1825-től az Esterházyak tatai uradalmi gazdatisztje, 1827-től gróf Esterházy Miklós tatai, gesztesi és mezőlaki uradalmának prefektusa volt. A jelentős nagyságú birtok-együtteshez mintegy ötven község és puszta tartozott. Az 1820-as évek végétől már legtöbbször ő elnökölt a tisztszék, azaz az uradalom vezető testületi szerve ülésein. Barcza Ádám igazgató lemondását követően, 1834 és 1848 között jószágigazgatói posztot töltött be. 1848-ban lemondott e tisztségéről. Tekintélyének növekedésével és anyagi jólétének megszilárdulásával egyre élénkebben kapcsolódott be a vármegyei és az országos politikai életbe. Részt vett Komárom, Fejér és Győr vármegye közgyűlésein. 1835-ben az ő javaslatára vetette fel elsőként Komárom vármegye a pozsonyi országgyűlésen, hogy az új uralkodó, Ferdinánd trónra lépésekor magyar királyként az V. Ferdinánd nevet vegye fel.

A tatai nemzetőrök századosaként részt vett az 1848-49-es forradalom és szabadságharcban, majd a schwechat-i csata után, 1849-től címzetes kormánytanácsosként István és József főherceg magyarországi uradalmait igazgatta 15 évi kötelezettséggel. 1864-ben nyugdíjba vonult. 1865-től, illetve 1869-től – 1870-ben bekövetkezett haláláig – a tatai kerület országgyűlési képviselője volt. Tevékenyen részt vett a reformkor politikai életében. Jelentős szerepet töltött be az Országos Magyar Gazdasági Egyesület létrehozásában és felvirágoztatásában. 1832-ben részt vett az OMGE Üllői úti székháza, a Köztelek megvásárlásában: nevét „a köztelek megvételére részvényt aláírók és befizetők”⁶ névsorában találjuk. 1835. június 8-án az Országos Magyar Gazdasági Egyesület választmányi tagja lett.⁷ Felügyelte a *Gazdasági tudósítások* (1837–1842) című folyóiratot és az abban megjelenő írásokat.⁸ Az 1840-es években tevékeny részt vállalt az egyesület vezetésében. 1857. november 16-án ismét az egyesület választmányi tagja⁹, majd 1858. február 8-án

szakosztályelnöke lett.¹⁰ Jelentős szerepet töltött be a mezőgazdaság fejlesztésében. Az általa vezetett uradalmakat korszerű, jövedelmező mezőgazdasági nagyüzemekké fejlesztette. Növelte az uradalmak élelmiszeripari termelését. Kiemelt súlyt fektetett a takarmánytermesztés növelésére és a vetőmagtermesztésre, illetve az állattenyésztés terén is jelentős eredményeket ért el. Kísérletezett a legideálisabb gabona- és állatfajták kiválasztásával. Bevezette a négynyomásos termelési rendszert és bizonyos termények feles művelését. Az erdőgazdálkodás korszerűsítése érdekében szorgalmazta az erdőközösségek megszüntetését. Tatán szeszfőzdét és sörgyárat alapított. Kiemelkedő volt szakképzettsége, szakirodalmi tájékozottsága és széles körű olvasottsága. A *Pallas nagy lexikona* szerint „[...] a korabeli társadalom egyik legtiszteltebb alakjai közé tartozott”.¹¹ Az *Igazmondó* című lap így méltatta személyét halálhírének közlésekor: „A haza egy hű fiát, a szabad eszmék egy megedzett harczost, övéi egy gondos családapát vesztek benne.”¹² A *Századokban* megjelent *Gyász hír* így búcsúzik tőle: „A magyar tudományosság egy igaz barátját, a haza egy hű és jeles fiát veszttette el benne.”¹³

GHYCZY IGNÁCZ GYŰJTEMÉNYE

Ghyczy Ignác halála után két évvel, 1872-ben, közel tizennégyezer kötetet számoló könyv- és folyóirat-gyűjteményét hat gyermeke a Képviselőházi Könyvtárnak adományozta, megvetve ezzel a mai Országgyűlési Könyvtár alapjait. Gyermekei az adománylevelében mindössze annyit kértek, hogy „az átadandó könyvek kötetenként egy” [...] Atyjuk „nevét kitüntető bélyegnyomattal láttassanak el.”¹⁴

Ez a 18-19. századi nemesi családi magánkönyvtár muzeális könyvekben és periodikumokban (bel- és külföldi hírlapgyűjteményben) egyaránt gazdag. Tematikailag minden területet lefed. „Ghyczy Ignác [...] Rendszeresen továbbképezte magát, lépést tartott a hazai és külföldi agrárirodalommal. Az uradalmi kocsikkal hetenként Pestről és gyakran Bécsből is hozatott könyvei és folyóiratai között [...] ott voltak az egykorú gazdasági irodalom termékei is.”¹⁵ „[...] rendszeresen megvette magának a legújabb külföldi – főleg német nyelvű – szakkönyveket, előfizetett az agrártudománnyal vagy joggal foglalkozó folyóiratokra.”¹⁶ A Képviselőház Könyvtári Bizottságának 1873. június 30-i jelentése az alábbiakat fogalmazta meg Ghyczy Ignác gyűjteményének összetételével, gazdagságával kapcsolatban: „[...] a fennevezett könyvtár ugyan számos különböző szakot illető, de mindegyikben nagybecsű munkákat tartalmaz. Kiterjed a politikai, jogi, államtudományi, történeti, földrajzi, utazási, gazdagsági, hadi, theologiai és ó-classikai irodalomra; továbbá a szépirodalomra is, s gazdag, kivált a hazai történet és politikát illető könyvekben. Kiemelendőek ezek közt a ritkán és nehezen teljesen megszerezhető nagy munkák, mint például Fehér „codex diplomaticus”-a s Katona történeti műve;

kiváló érdekekkel bír az 1848. és 1849. év eseményeire vonatkozólag megjelent iratok terjedelmes gyűjteménye, fontos az 1830. és 1848. közti időszakra terjedő bel- és külföldi hírlapgyűjtemény [...]”¹⁷

Az adományozás nyomán 14 500 kötet érkezett Pestre 92 falárában a nagygimánai kastélyból. A Könyvtári Bizottság döntése értelmében a kötetek először a Sándor utcai Képviselőház társalgójában és ebédlőjében kaptak helyet.¹⁸ A Képviselőházi Könyvtár a kezdetektől fogva helyhiánnyal küzdött. Az adományozás után eltelt egyéves időszakban, 1873-ra már 2021 művet (5876 kötetben) dolgoztak fel a könyvtárosok. 1878-ban a képviselők még a hagyaték egysége és megtartása mellett szavaztak, ám 1886-tól megkezdődött a gyűjtemény szétszortása. Bassó Ármin (?1834–1884) első könyvtárnok még a szétszortás előtt elsőként rendezte a Ghyczy-gyűjteményt.¹⁹ A hagyaték nem gyűjtőkörhöz tartozó része öt intézménybe került: a gazdasági témájú művek az Országos Magyar Gazdasági Egyesülethez²⁰ – amelynek Ghyczy Ignác az egyik fő előmozdítója volt –, a Magyar Tisztviselők Országos Egyesülete Könyvtárához, a Nógrádmegyei Múzeumi Társulathoz, a Királyi Magyar Természettudományi Társulathoz, a Petőfi-levelezés pedig a Petőfi-házhoz (a mai Petőfi Irodalmi Múzeumhoz). A kötetek visszaszerzését Nagy Miklós könyvtárigazgató szorgalmazta.

Ghyczy Ignác műveltségét és könyvtárát a *Vasárnapi Ujság* a róla megjelentek nekrológban 1870-ben így méltatta: „A nagy olvasottságu férfit buzgó barátja volt az irodalomnak; figyelemmel kísérte a külföldi sajtót is, mit bizonyít hátrahagyott könyvtára, mely mint a korában eső magyar és német sajtó jelesebb termékeit magában foglaló, 15,000 kötetnél többet foglal magában.”²¹ Jókai Mór így emlékezett vissza a Ghyczy-könyvtárra 1893-ban a *Pesti Hírlap*ban megjelent tárcájában: „Pompás kötésű könyvek, hadi glédába állítva, fel egész a stukaturig: írott, nyomtatott pandekták, elefantina molesek; egy szellemi kincsbánya (a ki ért hozzá). [...] Egy oázis a sivatagban. Egy délsziget.”²²

2020-ban nyílt meg a Ghyczy Ignác Kiállítótér, amelyben az Országgyűlési Könyvtár muzeális gyűjteményének leglátványosabb részét tekinthetik meg a látogatók. Az Országgyűlési Könyvtár honlapjának felületén megtalálható Ghyczy Ignác Emlékoldalon 150 kiválasztott mű szkennelt változatát és ismertetését olvashatják az érdeklődők (<https://www.parlament.hu/web/150-eves-evfordulo>).

A KIVÁLASZTOTT MŰVEK BEMUTATÁSA

Az Országgyűlési Könyvtár muzeális állományában Pozsega vármegyével, illetve a Délvidékkel kapcsolatban öt olyan művet találtam, amelyre fel szeretném hívni a figyelmet. Ezek a művek – muzeális gyűjteményünk összes többi kiadványával együtt – szintén kutathatóak a könyvtárban.

ÉRDY (LUCZENBACHER) JÁNOS: A' SZERB ZSUPÁNOK, KIRÁLYOK, ÉS CZÁROK PÉNZEI: XXIII. RÉZNYOMATTAL

Az első kötet Ghyczy Ignác gyűjteményéből származik. Érdy (Luczenbacher) János²³ (1796–1871) jogász, régész, numizmatikus, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja *A' szerb zsupánok, királyok, és czárok pénzei*²⁴ című könyve Budán jelent meg 1843-ban. Az előzéklap verzőjén kézírásos dedikálás olvasható a szerzőtől Vargay Károlynak, aki Luczenbacher Jánossal részt vett a Magyar Történelmi Társulat alapszabály-tervezetének megvitatásában. A szerzőt 1840. március 8-án a Magyar Tudományos Akadémia az éremgyűjteményének őrévé nevezte ki, majd az akadémia elnöke, Teleki József (1790–1855) egyúttal a Veszerle-féle éremgyűjtemény rendezésével is megbízta. E kinevezéseknek köszönhetően stabilizálódtak anyagi viszonyai, így a tudományos kutatásoknak szentelhette életét. Még 1840-ben jelent meg a *Tudománytárban A' legrégibb pénz* című dolgozata.²⁵ 1841-ben a *Magyar Akadémiai Értesítőben*²⁶ és a *Tudománytárban*²⁷ a „Libertas Budensium” köriratot viselő pénzről értekezett, s azt oklevelekkel (Károly Róbert, Zsigmond) igyekezett korhoz kötni és értelmezni. A Rupp Jakab neve alatt megjelent, az addig ismert magyar pénzeket leíró *Numi Hungariae...*²⁸ című katalógus számottevő részét feltehetően Érdy János írta. Rupp Jakab *Magyarország' ekkorig ismeretes pénzei, lerajzolva, történeti s pénztudományi kútfők után megmagyarázva* című művének első, az Árpád-korról szóló, 1841-ben megjelent kötete Luczenbacher János dolgozata. 1842-ben látott napvilágot a *Kiadatlan római pénzek* című kétrészes tanulmánya.²⁹ A következő évben jelentkezett Érdy *A' szerb zsupánok, királyok, és czárok pénzei* címet viselő önálló kötetével, amelyben elsőként ismertette a Magyarországgal történetileg szorosan összefonódott szerb állam XII–XIV. századi pénzverését Nemanja István (1165–1195) szerb fejedelemtől Grebeljanovics Lázárig (1371–1389). A mű egy részét *A' szerbek és magyarok* címmel az 1837 és 1844 közötti időszakban általa szerkesztett *Tudománytárban* is közölte.³⁰ A folyóirat vonatkozó példányát is Ghyczy Ignác hagyatékából őrzi az Országgyűlési Könyvtár. A szerző a kötet bevezetésében tárgyalja a magyar tartományokat: „A' mostani Varasd, Kőrös és Zágráb megyékből álló Horvátország volt az egykori Sclavonia; mert a' többi Dráva és Száva közötti vidék, az 1745-ben Verőczével egyesített Valkó, Pozsega, és Szerem vármegyék úgy, miként a' gradiskai, bródi és pétervári őrsegek első elfoglalás óta alsó Magyarország' részei valának”.³¹

Szintén a bevezetésben találunk utalást Pozsega vármegyére abban a vonatkozásban is, hogy a horvátok, rácok, vendek, dalmátok, szerbek és bosnyákok mellett az illíreknek tartott népek közé tartoznak a sokácok, avagy a magyarországi katólikus illírek is. Ők Verőce, Pozsega, Szerém, Bács, Baranya, Somogy, Fehér, Krassó és Temes megyében, valamint a német bánsági végezedben élnek. A Szabadkán

és vidékén letelepült bunyevácokat is ide számítva lélekszámuk 561 sokác helységben összesen 429 268 fő.³² A kötet 23 rézmetszetet és a Nemanja nemzetségbeli szerb zsupánok, királyok és cárok genealógiai tábláját tartalmazza Nemanja Istvántól IV. Uros, X. és utolsó Nemanicsig (1356–1367). Az Akadémia, mivel jutalmazni kívánta a művet, Bajza Józsefnek adta ki véleményezésre. 1844. december 17-én Bajza két és fél oldalas véleményt nyújtott be az Akadémiának, amelynek szövegét Kőhegyi Mihály közölte. Bajza József e szavakkal méltatta a kötetet: „Nagy tárgyszerezettel dolgozott eredeti munka; több mint szerény czíme mutatja, s mind a' pénz tudományra, mind történeteinkre nézve felette érdekes. Szerző már sok becseset adott e' nemben parlag irodalmunkban, és igen helyesen jegyeztetett meg felőle, hogy a' történetírás e segédtudománya' mezején ő vítta ki magának az úttörés dicsőségét. [...] Alulírt e' munkát a' nagy jutalomra pályázhatók sorába jegyzi és ha ettől elesnék azok' sorába, mellyek a' Gorove-jutalomra fognak versenyezni annak idejében.”³³ Noha a mű sem az akadémiai nagy jutalmat, sem a Gorove-jutalmat nem nyerte el, a történettudományi osztályból ezt a könyvet választották a dicséretre méltó munkák közé.³⁴ Érdy János felett a Magyar Tudományos Akadémián, 1873. március 31-én tartott emlékbeszédében Nagy Iván (1824–1898) történész, genealógus, az MTA levelező (majd 1874-től rendes) tagja így méltatta a művet: „[...] nem csak előbbre vivé a tudományt, nem csak egyetlen e nemben hazai irodalmunkban; de tüzetes szerkesztményénél fogva páratlan az összes éremtani szakirodalomban.”³⁵ A mű megjelenésének évében, 1843. október 29-én így írt a *Pesti Hirlap*: „A' történetírás e' segélytudománya, a' Numismatica, honunkban köztudatul mindedig parlagon hevert, mi olly diplomaticus nemzetnek, minő mi magyarok vagyunk, nem legnagyobb dicsőségére válik ugyan; mit azonban nem volna nehéz menteni. Derék Luczenbacherünk, kinek zajtalan, csendes, de hasznos és kitűrő munkássága e' nemben már sok becseset ajándékozott a' hazának, első vítta ki magának az úttörés dicsőségét, 's ámbár jól tudá: hogy az irodalom ezen ágának a' honban igen szűk köre van, sem költség-, sem időáldozatot nem kimélve, igyekezék literatúránkat e' részben is öregbíteni, 's közelebbvinni a' művelt külföld literatúrájának álláspontjához.”³⁶ A *Pesti Salon' heti szemléje* egy héttel később, 1843. november 4-én így fogalmazott: „Luczenbacher János ur a magyar pénztudomány' eddig olly parlag mezejét gazdagítá [...]”³⁷ Banner János szerint a kötet „alapvető és máig is használt”³⁸

PILLER MÁTYÁS – MITTERPACHER LAJOS: ITER PER POSEGANAM SCLAVONIAE PROVINCIAM MENSIBUS JUNIO, ET JULIO ANNO MDCCLXXXII

Piller Mátyás³⁹ (1733–1788) és Mitterpacher Lajos⁴⁰ (1734–1814) természettudós, jezsuita egyetemi tanár fő műve, az *Iter per Poseganam Sclavoniae provinciam mensibus junio, et julio anno MDCCLXXXII*⁴¹ (Petrik III. 96) Budán jelent meg az Egyetemi Nyomdában 1783-ban. A tanár- és rendtársakat 1782-ben a királyi Helytartótanács hivatalos tanulmányútra küldte Pozsega vármegyébe abból a célból, hogy kiderítsék, miért történik annyi tüzeset Eminovác községben anélkül, hogy a tűz eredetét meg lehetne állapítani. Mivel az 1779-től két esztendőn át folyamatosan felbukkanó tüzek a rémült lakosságot már otthonuk elhagyására kényszerítették, a vármegye feliratban fordult a kormányhoz. A pesti egyetem kapott utasítást a helyzet kivizsgálására. Az intézmény Piller Mátyás és Mitterpacher Lajos professzort bízta meg a kutatással. A kérdésre a tudósoknak ugyan nem sikerült választ találniuk – Piller földgázkitörésre gyanakodott, de nem tudta bizonyítani⁴² –, ám a közel két hónapig tartó szerémségi kiküldetésük során, 1782. június 17-től augusztus 12-ig, Buda és Eszék között, „elsősorban a Kologyvári-mocsarakon”⁴³ számos természetrajzi, szlavóniai növény- és állatvilágra vonatkozó⁴⁴ – főleg rovartani⁴⁵ – felfedezést tettek, illetve földtani-ásványtani, valamint néprajzi megfigyeléseket is végeztek. Ezekből a tapasztalatokból született meg egy év múlva a daruvári gróf Jankovich Antalnak, Pozsega vármegye főispánjának ajánlott⁴⁶ kötet. A mű jelentősége abban áll, hogy számos, addig ismeretlen állat- és növényfajt írtak le benne. A szerzők „[...] az állat, és növényországból mind azt, mit érdekesnek találtak, gondosan összeszedték, ékesen leírva, és csinosan lerajzolva közrebocsátották.”⁴⁷ Rapaics Rajmund értékelése szerint „Florisztikai, entomológiai és ornitológiai adataik számottevő mértékben vitték előre a magyar flóra és fauna ismeretét.”⁴⁸ Mitterpacher Lajos halála után két évvel tanártársa, Schönvisner István ismertette a művet a *De vita et scriptis abbatibus Ludovici Mitterpacher* című munkájában,⁴⁹ kiemelve annak tiszta latin nyelvezetét. A „[...] füvekről, fákról, kövekről, a gazdasági igyekezet módjáról, s a természeti észre-vett egyéb tulajdonságokról szép deáksággal”⁵⁰ megírt könyvet a *Magyar Könyv-Ház* is bemutatta. Haberle Károly a kötet növénytani megfigyeléseit emelte ki: „[...] plures observationes botanicas continet.”⁵¹ Jávorka Sándor szintén a növényvilág megismertetésére helyezte a hangsúlyt: „Útnaplószerű, de értékes florisztikai adatokban bővelkedő munkát adnak ki [...]”⁵² Bunke Zsuzsanna növényvilágra vonatkozó számadatai⁵³ szerint a kötetben megközelítőleg 178 növényadatot rögzítettek. Bunke az alábbi növényleírásokat tartotta különösen fontosnak a tanulmányában: *Carduus Boujarti* (= *Cirsium Boujartii* (PILLER et MITTERPACHER) SCHULTZ-BIP.) Pécs környékéről,

Cheiranthus canus (= *Syrenia cana* (PILLER et MITTERPACHER) NEILR.) a Tolnai-hegyhátról, *Phleum alopecuroides* (= *Heleochloa alopecuroides* (PILLER et MITTERPACHER) HOST) a Mezőföldről, illetve *Teucrium Laxmanni* (= *Ajuga Laxmanni* [L.] BENTH.) Dunaföldvár mellől. A *Carduus Boujarti*val kapcsolatos Piller-Mitterpacher-kutatásra Csiky János és szerzőtársai,⁵⁴ valamint Solymosi Péter⁵⁵ is felhívta a figyelmet. Piller-Mitterpacher növényteni kutatásait Margittai László, Horvát A. Olivér és Boros István tárgyalta részletesen „A talaj-, növény- és állatvilág megismeréstörténete” című alfejezetben a mecseki flórakutatás szempontjából.⁵⁶ Ők szintén említették a Pécs melletti síkságon talált *Cirsium Boujarti*it. E növényfaj kutatását „A baranyai flórához is adatokat tartalmazó művek” című fejezetben Horvát Adolf is említette.⁵⁷ Baranyai Aurél szintén a mecseki növényvilág ismertetését emelte ki, és az első, nyomtatásban napvilágot látott „speciálisan mecseki flóramű”⁵⁸-ként jegyezte a kötetet. Merkl Ottó összesítése⁵⁹ szerint a mű 42 új bogárfajt ismertet, a szerzők által használt nevek nagy része pedig ma is érvényes. Tudománytörténeti szempontból Abafi Lajos és szerzőtársai a magyarországi lepidopterológia második fő művének tekintették az *Iter per Poseganam Slavoniae provinciam...* című kötetet.⁶⁰ Mocsáry Sándor olyan műként jegyezte Piller és Mitterpacher munkáját, amelyben először fordul elő magyarországi recésszárnyú rovarfaj adat, mégpedig a *Phryganea luctuosa* (*Stenophylax luctuosus* Piller et Mitterpacher), amelyet Szlavóniában találtak.⁶¹ A mű entomológiai jelentőségét Tóth Balázs, Katona Gergely és Bálint Zsolt is hangsúlyozta.⁶² A kötet rovarfaj jellegét emelte ki tanulmányában Csiki Ernő,⁶³ aki napi részletességű útleírást tett közzé az állattani felfedezésekkel együtt. Az útvonal főbb állomásai a következők voltak: Promontor (Budafok), Tettény, Hansabég, Ercsi, Földvár, Nádasd, Pécs, Siklós, Harsányi-hegy, Dárda, Bélye, Csepin, Tenye, Pozsega, Papuk-hegység, Eminovac, Csernek, Mitrovica, Velika, Velisanka-patak, Bucs, Kutina, Pakrác, Daruvár, Biela-hegy, Perkös-hegy, Sirács, Lipik, Druganovac-hegy, Dresnik, Kutjeva. A tanulmány német nyelvű összefoglalása⁶⁴ szerint a műben 43 bogarat, 5 lepkét, 1 recésszárnyút és 4 homopterát írnak le. A kötet entomológiai jellegének kiemelése mellett Paula Durbešić⁶⁵ szintén közölte a két tudós részletes útvonalát: Eszék (Osijek), Csepin (Čepin), Nckse (Našice), Pozsega (Požega), Kutinya (Kutina), Pakrác (Pakrac), Daruvár (Darugar), Lipik, valamint a Papuk-hegység. A tudósok által leírt bogárfajok közül az alábbiakra hívta fel a figyelmet: *Scarabeus*, *Cerambyx*, *Leptura*, *Buprestis*, *Tenebrio*. Csepinben a természettudósok a *Meloides adamovicianát* (ma *Cerocoma adamoviciana*) fedezték fel, a *Tenebrio velikensist* (ma *Enoplopus velikensis*) pedig Velike (Velika) község közelében találták. A nagy tarkalepkét (*Papilio tremulae*) a Dráva és a Száva között figyelték meg,⁶⁶ ábrázolásai a Tab. IV Fig. 1 & 2-n láthatók. Kiss Ottó a magyarországi trichoptera-kutatás egyik kezdeti műveként említette meg Piller és Mitterpacher kötetét.⁶⁷ A műben

ismertetett madarak taxonómiai besorolásáról Jiří Mlíkovský írt tanulmányt.⁶⁸ Baranyai Aurél szintén a kötet madártani jellegét domborította ki az Eszék környéki héja (*marginatus*) kiemelésével.⁶⁹ Schenk Jakab szerint „az első gémtelepét Piller és Mitterpacher útleírása említi meg”,⁷⁰ akik a kologyvári ősmocsárban számos gémet és kócsagot találtak. Chernel István azt jegyezte meg, hogy a „munkához csatolt 14 rézmetszetű tábla közt két madár-ábra van”.⁷¹ A tudósok által kutatott terület természetföldrajzi megközelítését Hunfalvy János azzal támasztotta alá, hogy a művet a „Dráva és Száva közötti hegylánczat”⁷² egyik forrásaként tüntette fel. A tudós-társak földtani-ásványtani megfigyeléseire tanulmányában Papp Gábor⁷³ hívta fel a figyelmet. A professzorok a Budai-hegység déli részén és a Mecsekben tettek földtani megfigyeléseket; leírták a pusztafalui vasbányát, a Pécs környéki széntelepeket, a kővágószőlősi kőfejtőt, illetve a promontoriumi achát-jáspis-szarukő lelőhelyet.

A kötet illusztrációit Ignaz Kibler bécsi rajzoló, festő és rézmetsző készítette. A metszeteket is ő dolgozta ki a nyomda számára az élő objektumok közvetlenül történő megfigyelése, megrajzolása és megfestése után. Hanák János összegzése⁷⁴ szerint a 16 táblán 2 madár, 66 rovar és 7 növény ábrázolása szerepel.

A mű abból a szempontból is jelentős, hogy – Sallai Ágnes és Szabó Ádám megállapítása szerint – „ebben a könyvben jelentek meg először hazai nyomdában készült, természethű növény- és állatképek”.⁷⁵ Tanulmányában Horváth Pál kiemelte, hogy a délszlávok házközösségi, nagycsaládi berendezkedésének ismertetésére vonatkozóan az elsőséget Piller és Mitterpacher szerezte meg, akik még 1782-ben Pozsegában tett tanulmányútjukon találkoztak elsőként a zadruha intézményével, és az *Iter per Poseganam Sclavoniae provinciam...*-ban le is írták azt.⁷⁶ Tagányi Károly szerint innen terjedt el ennek ismerete a szláv tudományos irodalomban.⁷⁷ A Piller-Mitterpacher-féle házközösség-leírást vette át Johann Christian von Engel (1770–1814) osztrák történész a *Staatskunde und Geschichte von Dalmatien, Croatien und Slavonien, nebst einigen ungedruckten Denkmälern Ungrischer Geschichte* (Halle : bey Johann Jacob Gebauer, 1798) című művében: „Ihre Gründe theilen sie niemals, noch gehn die Brüder auseinander, wenn der Vater gestorben ist, sondern oft vereinigen sich 20 Ehepaare (wovon jedes zum wenigsten einen besondern Verschlag im Haufe hat) in einem Haufe, meist ohne Zank, unter der Oberleitung eines Stareshina, der zwar erwählt, aber gemeiniglich schon von seinem Vorfahren auf dem Todtbette namentlich anempfohlen wird: zuweilen geschieht es, daß ein jüngerer, aber geschickter Mann das Oberregiment führt.”⁷⁸ Joseph Dobrowsky (Josef Dobrovský) (1753–1829), a tudományos szlavisztika megalapítója szó szerint vette át a fogalmat Johann Christian von Engeltől a *Slavin. Beiträge zur Kenntniß der Slawischen Literatur, Sprachkunde und Alterthümer, nach allen Mundarten*⁷⁹ című munkájában (Prag : in der Herrlichen Buchhandlung, 1808).⁸⁰ Milovan Gavazzi a tanulmányában azt a megállapítást tette, hogy a nagycsaládi berendezkedésről

a legjobb és paradigmának tekinthető leírást Piller és Mitterpacher *Iter per Poseganam Slavoniae provinciam...* című kötete tartalmazza.⁸¹ Dobrowsky az illírekről szóló, „Sitten und Gebräuche der Illyrer” című VI. fejezetben Piller és Mitterpacher megállapításával egészítette ki Johann Christian von Engel leírását.⁸²

INCLYTA UNIVERSITAS! EO PER SUPREMAC ... IN HUNGARIA ... JURISDICTIONES CUM STATU MILITARI ... BUDAE DIE 20. JUNII ANNO 1786. CELEBRATO

A következő bemutatandó dokumentum egy postaügyi irat. Az *Inclyta universitas! Eo per supremam ... in Hungaria ... jurisdictiones cum statu militari ... Budae Die 20. Junii Anno 1786. celebrato*⁸³ közös címet viselő iratgyűjtemény összesen 130 darab, 1783 és 1790 között kelt helytartótanácsi rendeletet tartalmaz egy dobozban elhelyezve. A 10. számú, *Der von Sr. Majestät aus Kroatien nach Slavonien über Posega bis Esseg ... Postkourse ... Ofen den 26. Juny 1787* című német nyelvű irat egy egy-lapos postaügyi rendelkezés. 1787. június 26-án Budán adta ki gróf Niczky Kristóf tárnokmester, országbíró, királyi személynök, II. József főtanácsadója. A rendelet kimondja, hogy 1787. július 1-jétől kerül használatba a Horvátországból Szlavóniába Pozsegán át Eszékig tartó postaút. A rendelet felsorolja a Zágráb (Agram) és Eszék (Esseg) közötti postaállomásokat, amelyek között Pozsega is szerepel. A megállok a következők: Agram (Zágráb), Dugoszello, Kloster, Vidrenyak (Vidrenjak), Kuttina (Kutenya), Polyana (Poljana), Pakracz (Pakrác), Kamenzko (Kamenska), Possega (Pozsega), Pektes, Nasricz, Koszka, Bizovac és Esseg (Eszék). A menetrend szerinti járatok Zágráb és Eszék között minden vasárnap és szerdán; a visszaúton, Eszék és Zágráb között pedig minden hétfőn és csütörtökön közlekednek a rendeletben meghatározott útvonalon. Véletlen egybeesés, hogy e rendelet kiadása után napra pontosan fél évvel, 1787. december 26-án hunyt el Niczky Kristóf. A délvidéki postaszolgálat történetét Tari László foglalta össze tanulmányában.⁸⁴

DEMONSTRATIO, QUOD COMITATUS SYRMIENSIS, VERŐCZENSIS ET POSEGANUS PARTEM INTEGRANTEM REGNI HUNGARIAE CONSTITUANT

A *Demonstratio, quod Comitatus Syrmienensis, Verőczensis et Poseganus partem integrantem Regni Hungariae constituent*⁸⁵ című, 17 oldalas, latin nyelvű kézirat Pozsega, Szerém, Verőce és Valkó vármegye közjogi helyzetének alakulását tárgyalja. A másolat a 18. század végétől a 19. század elejéig tartó időszakban készült.

A jogtörténeti-közigazgatástörténeti munka annak alátámasztására szolgál, hogy Szerém, Verőce, Valkó és Pozsega vármegye Magyarország szerves részét képezi. Az uralkodók alatti közjogi helyzetet Szent Lászlótól, illetve Könyves Kálmántól Mária Teréziáig vizsgálja. A magyar jogtörténetet az 1351. évi törvénycikkektől az 1751. évi 23. törvénycikkig tekinti át. A 23. törvénycikk arról szól, hogy Szerém, Verőce és Pozsega vármegye meghívást kap az országgyűlésekre, illetve ülés- és szavazatjogot nyer. A kézirat több alkalommal hivatkozik az 1715. évi 92. törvénycikkre, amelyben Pozsega, valamint Verőce, Szerém, Valkó, Csongrád, Csanád, Arad, Békés, Zaránd, Torontál és Szörény megye visszaszerzésének, a közigazgatás átszervezésének és a megyehatárok megállapításának kérdését egy e célra felállítandó bizottság elé utalják előzetes megfontolás céljából.

URMÁNCZY NÁNDOR LEVELESLÁDÁJA : TITKOS JELENTÉSEK: 1919-1920

Az utolsó bemutatandó mű az *Urmánczy Nándor levelesládája : titkos jelentések*,⁸⁶ amelyet a muzeális dokumentumokkal együtt őriz a könyvtár. Urmánczy Nándor⁸⁷ (1868–1940) politikus, országgyűlési képviselő, újságíró hagyatékának 69 kötetét 2012-ben vásárolta meg az Országgyűlési Könyvtár.⁸⁸ A szerző 1928-ban küldöttséget vezetett Lord Rothermere angol miniszterhez, aki támogatta az irredenta mozgalmat. Urmánczy nevéhez fűződik az Országzászló mozgalom is. A köteteket, amelyeket a politikus maga szerkesztett és gépelt le írógéppel, naplószerű stílus és forma jellemzi. A legtöbb kötet beragasztott leveleket, képeket, újságcikkeket is tartalmaz. Urmánczy Nándor az 1902-től az 1930-as évek közepéig tartó időszakot dolgozta fel, többségében a politikai eseményekre, képviselői munkájára koncentrálna. Az írások számos közéleti szereplővel folytatott levelezését, illetve parlamenti irományokból és naplókából való részleteket, kivonatokat is tartalmaznak. A kötetcímek a tartalmukra utalnak: *Írások: 1891-1930, Az utolsó országgyűlés idejéből: 1910-1914, Politikai események: 1902-1925, Politikai harcok: 1905-1911, Háborús beszédeim: 1915-1918, Katonalevelek: 1914-1918, A magyar katonákért: 1914-1918, Titkos jelentések: 1919-1923, Országzászló mozgalom*. A kötetcímet maga Urmánczy Nándor adta. Írásait olvasva élénk tárulnak a XX. század első három évtizedében Magyarországon és Erdélyben végbement történelmi események, a nagyhatalmi döntések hatása, a korabeli politikai és társadalmi élet, illetve az Urmánczy-család története is. A hagyaték egyszerre magánnapló, kordokumentum és forrásgyűjtemény. A konferencia szempontjából különös jelentőséggel bír a 49. kötet, amely az *Urmánczy Nándor levelesládája : titkos jelentések : 1919-1920* címet viseli ([s.l.] : [s.n.], [1925] - [387] p.), mert délvidéki, szerb megszállt területről érkezett bizalmas jelentéseket tartalmaz, mint például a *Délvidéki jelentés*,

A Délvidéki Ligához érkezett jelentés, Jelentés szerb megszállott területről. Czirják Károly értékelése szerint az Urmánczy-hagyaték „[...] egy valóságos ékszeres doboz, egy történelemkönyv az utókor számára, csak tanulmányozni kell az odaírtakat. E hatalmas munka kinyomtatásra vár, hisz ez történelmünkhez tartozik, aminek jelentős része kimaradt a történelemkönyvekből.”⁸⁹

VI. ÖSSZEGZÉS

Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy az Országgyűlési Könyvtár muzeális gyűjteményének egésze, valamint ezen belül a Pozsega vármegyével és a Délvidékkel kapcsolatos anyag is rendkívül sokszínű, amint ezt a tanulmányban bemutatott művek is bizonyítják. A tanulmányban jogtörténeti-közigazgatástörténeti kéziratot, helytartótanácsi rendeletet, titkos jelentéseket, numizmatikai és természettudományi kötetet tekintettünk át, illetve folyóiratba is „belelapoztunk”. Az ismertetett művek mindegyike további kutatás tárgyát képezheti, valamint releváns forrásként szolgálhat a Délvidék történetének tudományos megismeréséhez, illetve a közös múlt Molnár Antal⁹⁰ és Varga Szabolcs⁹¹ által sürgetett továbbgondolásához.

1. kép: Ghyczy Ignác portréja

(forrás: <https://konyvtar.parlament.hu/web/orszaggyulesi-konyvtar/muzealis-gyujtemeny>)

(Letöltés ideje: 2024. 01. 26.)

2. kép: A Ghyczy-könyvtár dokumentumaiban szereplő pecsétnyomat
Ghyczy Ignác nevével és az adományozás évével

3. kép: Postatérkép az ismertetett postaügyi rendelkezésben szereplő állomásokkal (1788)
 (forrás: <https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/10521/?list=eyJxdWVyeSI6ICJwb3N0a3VycyJ9>)
 (Letöltés ideje: 2024. 01. 26.)

JEGYZETEK

- 1 Werbőczy István: *Tripartitum opus iuris consuetudinarij incltyi regni Hungarie: per magistrum Stephanum de Werbewcz personalis presentie regie maiestatis locum tenentem acurattissime editum.* – Impressum Viennae Austriae [Wien] : per Ioannem Singrenium [Singriener], 1517. - [143] fol. ; 2°. OGYK raktári jelzet: 544. 682
- 2 Magyar hírmondó. – Pozsony : Patzkó Ferenc Ágoston, 1780, 1783. OGYK raktári jelzet: A4/2305
- 3 *Historischer Mercurius, der das Merckwirdige so wol aus der Gelehrten als Politischen Welt monatlich berichtet, mit einigen Reflexionen.* – Zürich : bey Johannes Linndinner [Linndinner], 1722–1723. OGYK raktári jelzet: A4/6182
- 4 Ghyczy Ignác életéről általánosán: BLS. [Balás Árpád]: *Ghyczy Ignác.* In: A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája. Tizenhat kötetben. VIII. kötet. Budapest, 1894. 10–11. (a továbbiakban: BLS 1894.); [s. n.]: *Ghyczy Ignác.* In: Kenyeres Ágnes (főszerk.): *Magyar életrajzi lexikon.* Első kötet. Budapest, 1967. 595–596.; [s. n.]: *Ghyczy Ignác.* In: Markó László (főszerk.): *Új magyar életrajzi lexikon.* II. Budapest, 2001. 1011.; [s. n.]: *Ghyczy Ignác.* In: Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái.* III. kötet. Budapest, 1894. 1200–1201.
- 5 Villám Judit: *Az Országgyűlési Könyvtár.* Budapest, 2018. 36., 46–49.
- 6 Galgóczy Károly: *Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület története keletkezésétől az 1876-dik évig.* Budapest, 1880. 24. (a továbbiakban: Galgóczy 1880.)
- 7 31–32.
- 8 Galgóczy 1880. 36.
- 9 Galgóczy 1880. 114.
- 10 Galgóczy 1880. 118.
- 11 BLS 1894. 11.
- 12 *Igazmondó*, XXX. évf. (1870) 19. sz. 133.

- 13 [s. n.]: *Gyászír*. In: Századok, IV. évf. (1870) V. füzet. 351.
- 14 Csendes Katalin: *A képviselőház könyvtárának Ghyczy Ignác-gyűjteménye*. In: Magyar Könyvszemle, LXXXV. évf. (1969) 4. sz. 353.
- 15 Szabad György: *A tatai és gesztesi Eszterházy-uradalom áttérése a robotrendszerről a tőkés gazdálkodásra*. Budapest, 1957. 46.
- 16 Pálmány Béla: *Ghyczy Ignác (1799–1870)*. In: Für Lajos – Pintér János (szerk.): *Magyar agrártörténeti életrajzok*. A–H. Budapest, 1987. 634.
- 17 Horváth Mihály – Pulszky Ágost: *A képviselőház könyvtári bizottságának jelentése a Ghyczy Ignác örökösei által adományozott könyvtár átvétele s a könyvtár felállítására tárgyában*. In: Az 1872. évi szeptember hó 1-jére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. VIII. kötet. Budán, 470. sz. (1870) 26.
- 18 Redl Károly: *150 éves az Országgyűlési Könyvtár*. In: Parlamenti Szemle, IV. évf. (2019) 1. sz. 123.
- 19 Jónás Károly – Veredy Katalin: *Az Országgyűlési Könyvtár története, 1870–1995*. Budapest, 1995. 77. Vö. Jónás Károly: *A képviselőház első könyvtárnoka*. In: Az Országgyűlési Könyvtár híradója, 5. sz. (1980) 10. Vö. Villám Judit: *Az Országgyűlési Könyvtár története 1870–1995*. In: Valóság, XXXIX. évf. (1996) 5. sz. 103.
- 20 Galgóczy Károly: *Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület története. Második rész. 1876-tól az 1897-dik évig*. Budapest, 1898. 12.
- 21 ...y...y: *Ghyczy Ignác (1799–1870.)*. In: Vasárnapi Ujság, XVII. évf. (1870) 20. sz. 1.
- 22 Jókai Mór: *Hatvanhárom év előtti diétái referáda. A „Pesti Hírlap” eredeti tárcája*. In: Pesti Hírlap, XV. évf. (1893) 125. sz. 2.
- 23 Érdy János életéről általánosan: Hamza Gábor: *Érdy János (1796–1871). A Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja*. In: Hamza Gábor (szerk.) – Deák Péter (társszerk.): *Portrék a Magyar Tudományos Akadémia tagjairól I*. Budapest, 2021. 110–114.; Pallos Lajos: *Érdy János*. In: Bodó Sándor (főszerk.) – Viga Gyula (főszerk.) – Élesztős László (szerk.): *Magyar múzeumi arcképcsarnok*. Budapest, 2002. 240–241.; [s. n.]: *Érdy János, Luczenbacher*. In: Kenyeres Ágnes (főszerk.): *Magyar életrajzi lexikon. Első kötet*. Budapest, 1967. 439.; [s. n.]: *Érdy János; Luczenbacher*. In: Markó László (főszerk.): *Új magyar életrajzi lexikon. II. Budapest, 2001. 414.; [s. n.]: Érdy János*. In: Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái. II. kötet*. Budapest, 1893. 1413–1419.; T. L. [Tóth Lőrinc]: *Érdy (Luczenbacher) János*. In: *A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája*. Tizenhat kötetben. VI. kötet. Budapest, 1894. 338–339.
- 24 Érdy János: *A' szerb zsupánok, királyok, és csárok pénzei : XXIII. réznyomattal írta Luczenbacher János. – Budán [Buda] : A' Magy. Kir. Egyetem' betűivel, 1843. - [2], 72 p., 1 [t.fol.]. OGYK raktári jelzet: C3/2494*
- 25 Luczenbacher János: *A' legrégibb pénz*. In: *Tudománytár : értekezések*, 1840. 7. kötet. 315–323.
- 26 Magyar Academiai Értesítő, I. év. (1841) II. sz. 23.
- 27 Luczenbacher János: *Magyar pénztudományi ritkaság. (Olvastatott az academia' kis gyűlésében febr. 15. 1841.)*. In: *Tudománytár : értekezések*, 1841. Ötödik év. Kilencedik kötet. 89–100.
- 28 Rupp Jakob: *Numi Hungariae hactenus cogniti, quos delineatos, ac e monumentis historico-numariis illustratos exhibet Iacobus Rupp*. Budae : Typ. Univ., 1841–1846.
- 29 Luczenbacher János: *Kiadatlan római pénzek*. In: *Tudománytár*, 1842. 11. kötet. 57–60. és 12. kötet. 63–64.
- 30 Luczenbacher János: *A' szerbek és magyarok*. In: *Tudománytár : értekezések*, 1843. 13. kötet. 295–317. OGYK raktári jelzet: A4/2348/b
- 31 Érdy János: *A' szerb zsupánok, királyok, és csárok pénzei*. [Buda] Budán: A' Magy. Kir. Egyetem' betűivel, 1843. 14.
- 32 Uo. 9–11.
- 33 Kóhegyi Mihály: *Bajza József bírálata Luczenbacher János: „A szerb zsupánok, királyok és csárok pénzei” c. könyvéről*. In: *Az Érem*, XLV. évf. (1989) 1. sz. 32–33.
- 34 Schedel Ferencz: *Jelentés az 1843-as nagy jutalomra 's a' több dicséretre érdemesített magyar munkák felől*. In: *A' Magyar Tudós Társaság' évkönyvei, 1842–1844*. 1846. Hetedik kötet. 69–70. Vö. Magyar Academiai Értesítő, IV. évf. (1844) VII. sz. 233.

- 35 Nagy Iván: *Emlékbeszéd Érdy János akad. rendes tag felett*. Budapest, 1873. 18.
- 36 [s. n.]: *Fővárosi ujdonságok*. In: Pesti Hirlap, 1843. october 29. 737.
- 37 [s. n.]: *Pesti Salon' heti szemléje*. In: Honderü, 1. évf. (1843) 18. sz. 580.
- 38 Banner János: *Érdy János emlékezete*. In: Múzeumi Közlemények, 2. sz. (1971) 8.
- 39 Piller Mátvás életéről általánosan: D. J. [Daday Jenő]: *Piller Mátvás*. In: A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája. Tizenhat kötetben. XIII. kötet. Budapest, 1896. 1060.; Papp Gábor: *Piller Mátvás*. In: Bodó Sándor (főszerk.) – Viga Gyula (főszerk.) – Élesztős László (szerk.): Magyar múzeumi arcképcsarnok. Budapest, 2002. 705.; [s. n.]: *Piller Mátvás*. In: Kenyeres Ágnes (főszerk.): Magyar életrajzi lexikon. Második kötet. Budapest, 1969. 418.; [s. n.]: *Piller Mátvás*. In: Markó László (főszerk.): Új magyar életrajzi lexikon V. Budapest, 2004. 359–360.; [s. n.]: *Piller Mátvás*. In: Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. X. kötet. Budapest, 1905. 1163–1164.
- 40 Mitterpacher Lajos életéről általánosan: H. Á. [Heller Ágoston]: *Mitterpacher József* (tévesen). In: A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája. Tizenhat kötetben. XII. kötet. Budapest, 1896. 710.; Juha Mariann: *Mitterpacher Lajos*. In: Köszeghy Péter (főszerk.): Magyar művelődéstörténeti lexikon. VII. Budapest, 2007. 447–449.; [s. n.]: *Mitterpacher Lajos*. In: Kenyeres Ágnes (főszerk.): Magyar életrajzi lexikon. Második kötet. Budapest, 1969. 223.; [s. n.]: *Mitterpacher Lajos*. In: Markó László (főszerk.): Új magyar életrajzi lexikon IV. Budapest, 2002. 780–781.; [s. n.]: *Mitterpacher Lajos*. In: Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. IX. kötet. Budapest, 1903. 45–49.; Szabó Tímea: *Mitterpacher Lajos*. In: Bodó Sándor – Viga Gyula (főszerk.) – Élesztős László (szerk.): Magyar múzeumi arcképcsarnok. Budapest, 2002. 619.
- 41 Piller Mátvás – Mitterpacher Lajos: *Iter per Poseganam Sclavoniae provinciam mensibus junio, et julio anno MDCCLXXXII susceptum a Mathia Piller et Ludovico Mitterpacher*. – Budae [Buda] : Typis Regiae Universitatis [Egyetemi Nyomda], 1783. - 147 p., [16] t.fol. OGYK raktári jelzet: D1/3049
- 42 Petneki Áron: *Mozaik a főváros múltjából*. In: Budapest, XIX. évf. (1981) 8. sz. 39.
- 43 Keve András: *Adatok a magyar madártan történetéből. 1300–1944*. In: Aquila, CI. évf. (1994) Tom. 101. Vol. 101. 14.
- 44 Priszter, Sz. – Bunke, Zs.: *Ungarische Pflanzenabbildungen im XVIII. und XIX. Jahrhundert*. In: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum közleményei, 1992–1994. 1994. 443.
- 45 Bunke Zsuzsanna: *Piller Mátvás (1733–1788) és herbáriuma*. In: Botanikai Közlemények, 72. kötet. (1985) 1–2. sz. 189.; Vig Károly – Szél Győző: *Évszázadnyi rovarászat – 100 éves a Magyar Rovartani Társaság*. In: Növényvédelem, XLVI. évf. (2010) 12. sz. 557.
- 46 Ld. bővebben: Kempf, Julije: *O grofovskoj porodici Jankovića-Daruvarskih. Po vrelima iz porodičnog arhiva*. In: Vjesnik kr. državnog arkiva u Zagrebu. Godina IV. (1929) 144.
- 47 Hanák János: *Az állattan története és irodalma Magyarországon*. Pesten, 1849. 51.
- 48 Rapaics Rajmund: *A magyar biológia története*. Budapest, 1953. 91.
- 49 Schoenvisner, Stephanus: *De vita et scriptis abbatis Ludovici Mitterpacher*. In: Mitterpacher, Ludovico: *Elementa rei rusticae in usum Academiarum Regni Hungariae. Pars prima*. Budae : Typis Regiae Universitatis Hungaricae, 1816. XIV–XV.
- 50 M. J. [Molnár János]: *Mitterpacher Lajos*. In: Magyar Könyv-Ház, 1795. VII. szakasz. 194–196.
- 51 Haberle, C. C.: *Svccinta rei herbarie Hungaricae et Transilvanicae historia*. Bvdae : Typis Regiae Vniversitatis Hvgariace, MDCCCXXX. 20.
- 52 Jávorka Sándor: *Kitaibel Pál*. Budapest, 1957. 11.
- 53 Bunke Zsuzsanna: *Piller Mátvás (1733–1788) és herbáriuma*. In: Botanikai Közlemények, 72. kötet. (1985) 1–2. sz. 191
- 54 Csiky János – Farkas Sándor – Király Gergely – Pál Róbert – Purger, Dragica – Tóth István Zsolt: *A *Cirsium boujartii* (PILL. et MITTERP.) SCHULTZ BIP. újrafelfedezése Magyarországon*. In: Flora Pannonica, 2005. Vol. 3. 69–77.

- 55 Solymosi Péter: *A magyarországi flóra kipusztultnak vélt növényfaja a pécsi aszat [Cirsium boujartii (Pill. et Mitterp.) Schultz Bip.]*. In: Növényvédelem, XLVIII. évf. (2012) 1. sz. 42.
- 56 Lovász György (szerk.): *Baranya megye természeti földrajza*. Pécs, 1977. 31. (= Baranya monográfiai sorozat)
- 57 Horvát Adolf: *A baranyai növényvilág kutatásának irodalma. (1775–1935)*. In: Pannonia, I. évf. (1935) 7–8. sz. 300.
- 58 Baranyai Aurél: *A gyógynövény-ügy Baranyában*. In: Pécsi Szemle, VII. évf. (2004) 2. sz. 96.
- 59 Merkl Ottó: *Robert Townson és a magyar koleopterológia hajnala*. In: Állattani Közlemények, 83. kötet (1998) 107.
- 60 Abafi-Aigner, Ludovico – Pável, Joanne – Uhryk, Ferdinando: *Ordo. Lepidoptera*. In: A Magyar Birodalom állatvilága. A Magyar Birodalomból eddig ismert állatok rendszeres lajstroma = Fauna Regni Hungariae. Animalium Hungariae hucusque cognitorum enumeratio systematica. III. Arthropoda. Budapest, 1900. 5.
- 61 Mocsáry Sándor: *Magyarország Neuropterái*. In: Rovartani Lapok, VII. kötet. (1900) II. füzet. 31. Vö. Mocsáry Sándor: *Magyarország Neuropterái. (Mocsáry Sándor lev. tag. április hó 17-én tartott előadása.)*. In: Akadémiai Értesítő, X. kötet (1899) 10. füzet. 516.
- 62 Tóth, Balázs – Katona, Gergely – Bálint, Zsolt: *Considerations on the historic context surrounding the publications attributed to Denis & Schiffermüller*. In: Nota Lepidopterologica, Vol. 43. (2020) No. 6. 175.
- 63 Csiki Ernő: *Egy régi rovtani munkáról*. In: Rovartani Lapok XXIII. kötet. (1916) 1–2. füzet. 7–15.
- 64 [s. n.]: *E. Csiki*. In: Rovartani Lapok, XXIII. Band. (1916) 1–2. Heft. 31.
- 65 Durbešić, Paula: *Croatian entomofauna – looking back from the present and future plans*. In: Entomologia Croatica, Vol. 15. (2011) No. 1–4. 21–22., 24.
- 66 Russell, Peter – Tennent, W. John: *A synonymic list of names associated with western Palaearctic Melitaea phoebe (Denis & Schiffermüller, 1775) species group taxa (M. phoebe; M. punica Oberthür, 1876; M. ornata Christoph, 1893) (Lepidoptera, Nymphalidae)*. In: Nota Lepidopterologica, Vol. 39. (2016) No. 1. 33., 55.
- 67 Kiss Ottó: *A Trichopterák rendszerezésének történeti áttekintése és a magyarországi Trichoptera-kutatás*. In: Az Egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei, 1982. XVI. 481. (= Acta Academiae Paedagogicae Agriensis : Nova series ; Tom. 16)
- 68 Mlíkovský, Jiří: *Nomenclatural and taxonomic status of birds described by Mathias Piller and Ludwig Mitterpacher in their Iter per Posaganam Slavoniae provinciam (1783)*. In: Natura Croatica, Vol. 19. (2010) No. 2. 451–458.
- 69 Keve András: *Adatok a magyar madártan történetéből. 1300–1944*. In: Aquila, CI. évf. (1994) Tom. 101. Vol. 101. 14.
- 70 Schenk Jakob: *A kócsag hajdani és jelenlegi fészkelőtelepei Magyarországon*. In: Aquila, 1918. XXV. évf. 14. = Schenk, Jakob: *Die einstigen und gegenwärtigen Brutkolonien der Edelreiher in Ungarn*. In: Aquila, 1918. XXV. Jg. 15.
- 71 Chernel István: *A honi madártan történetéből. I. – A madártan fejlődése a XVIII. század végéig. –*. In: Vadász-Lap, VIII. évf. (1887) 36. sz. 478.
- 72 Hunfalvy János: *A magyar birodalom természeti viszonyainak leírása. Második kötet*. Pest, 1864. 516. Lásd. még: Hunfalvy János: *A magyar birodalom természeti viszonyainak leírása. Első kötet*. Pest, 1863. 11.
- 73 Papp Gábor: *A magyar topografikus és leíró ásványtan története (az ásványtan egyéb területei, valamint az oktatási, kutatási és gyűjteményi háttér áttekintésével) = History of topographical and descriptive mineralogy in Hungary (with a chronology and captions in English on pages 329–346)*. Miskolc, 2002. 90–91. (= Topographia mineralogica Hungariae VII.)
- 74 Hanák János: *Az állattan története és irodalma Magyarországon*. Pesten, 1849. 51.
- 75 Sallai Ágnes – Szabó Ádám: *Az Akadémiai Könyvtár Teleki-állományának magyar vonatkozású botanikai és zoológiai könyvei*. In: Magyar Könyvszemle, 134. évf. (2018) 4. sz. 396.

- 76 Horváth Pál: *A középkori falusi földközösség történetével foglalkozó polgári történeti-jogtörténeti irodalom néhány kérdése. (I. rész).* In: Századok, 1959. 93. évf. 5–6. sz. 803.
- 77 Tagányi Károly: *A hazai élő jogszokások gyűjtéséről. (Első közlemény).* In: Ethnographia, XXVIII. évf. (új folyam: XIII.). (1917) 51.; Tagányi Károly: *A hazai élő jogszokások gyűjtéséről. I. rész: A családjog és öröklési jog köréből.* Budapest, 1919. 10.; Karl Tagányi: *Lebende Rechtsgewohnheiten und ihre Sammlung in Ungarn.* Berlin-Leipzig, 1922. 15. (= Ungarische Bibliothek, Reihe 1., 3.)
- 78 Engel, Johann Christian von: *Staatskunde und Geschichte von Dalmatien, Croatien und Slavonien, nebst einigen ungedruckten Denkmälern Ungrischer Geschichte.* Halle : bey Johann Jacob Gebauer, 1798. 246.
- 79 Dobrowsky, Joseph: *Slavin. Beiträge zur Kenntniß der Slawischen Literatur, Sprachkunde und Alterthümer, nach allen Mundarten.* Prag, 1808. 62–63.
- 80 Strohal, Ivan: *Die Hauskommunionen (zadružas) bei den Südslawen.* In: Hoernes, Moriz (Red.): *Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Herzegowina.* Zwölfter Band. Wien, 1912. 407., 413–414.
- 81 Gavazzi, Milovan: *The extended family in Southeastern Europe.* In: *Journal of Family History*, Vol. 7. (1982) No. 1. 90.
- 82 Angyal, Andreas: *Dobrowski und Ungarn.* In: *Zeitschrift für Slavische Philologie.* Vol. 23. (1954) No. 1. 14.
- 83 *Inclita universitas! Eo per supremam ... in Hungaria ... jurisdictiones cum statu militari ... Budae Die 20. Junii Anno 1786. celebrato* : 25.225 : 25.231. [s. l.] : [s. n.], [1780–1790]. OGYK raktári jelzet: 460.053
- 84 Tari László: *A zentai postaforgalom kezdetei. Posta, távírda- és telefonszolgálat.* In: *Délvidéki Szemle*, X. évf. (2023) 1. sz. 25–26.
- 85 *Demonstratio, quod Comitatus Syrmienis, Veröczensis et Poseganus partem integrantem Regni Hungariae constituent.* – [s. l.] : [s. n.], [s. a.]. – [17] p. OGYK raktári jelzet: B6/9
- 86 Urmánczy Nándor: *Urmánczy Nándor levelesládája : titkos jelentések [1919-1923].* – [s. l.] : [s. n.], [1925]. – 2 db ([387] ; [199] p.). OGYK raktári jelzet: 702.008:49–50
- 87 Urmánczy Nándor életéről általánosán: [s. n.]: *Urmánczy Nándor.* In: Kenyeres Ágnes (főszerk.): *Magyar életrajzi lexikon.* Második kötet. Budapest, 1969. 933.; [s. n.]: *Urmánczy Nándor,* In: Markó László (főszerk.): *Új magyar életrajzi lexikon* VI. Budapest, 2007. 975–976.; [s. n.]: *Urmánczy Nándor.* In: Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái.* XIV. kötet. Budapest, 1914. 683–684.
- 88 [s. n.]: *Unikális dokumentumok az Országgyűlési Könyvtárban: az Urmánczy-hagyaték*
https://konyvtar.parlament.hu/en/web/orszaggyulesi-konyvtar/home/-/asset_publisher/LFDc8ychJkfW/content/unik%C3%A1lis-dokumentumok-az-orsz%C3%A1ggy%C5%B1l%C3%A9si-k%C3%B6nyvt%C3%A1rban-az-urm%C3%A1nczy-hagyat%C3%A9k
(Letöltés ideje: 2024. január 26.)
- 89 Czirják Károly: *Dr. Urmánczy Nándor élete és munkássága.* Csíkszereda, 2008. 68–69.
- 90 Molnár Antal: *Közel, és mégis távol? Történeti-történeti tünődések a Balkánról.* In: *Vigilia*, LXXXVIII. évf. (2023) 11. sz. 963–974.
- 91 Varga Szabolcs: *Szigetvári Zrínyi Miklós – Nikola Šubić Zrinski. A horvát-magyar közös múlt újragondolása a 21. században.* In: *Magyar Tudomány*, CLXXVIII. évf. (2017) 12. sz. 1632–1643.